

**ВПЛИВ СПАДЩИНИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Й А.С. МАКАРЕНКА НА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ**

У статті розглянуто проблему впливу творчого колективу на розвиток особистості. Особливу увагу приділено виховній діяльності як творчому процесу, що має на меті вдосконалення форм і методів розвитку дитини.

Ключові слова: виховання, особистість, праця, колектив.

Проблемою сучасної освіти і виховання, на думку В. Сухомлинського, є те, що людина, яка здобула хорошу освіту, не хоче брати участь у процесі матеріальної праці. Наше суспільство, наші викладачі та вихователі повинні зрозуміти, що функція освіти змінилася. Виховання особистості в колективі є втіленням закономірностей розвитку суспільства, адже в об'єднаннях за інтересами створюються умови для соціально-психологічного її розвитку. Відокремившись від колективу, людина опиняється в соціально-психологічному вакуумі, що значно ускладнює її розвиток. Об'єднання за інтересами як людська спільнота, що утворює систему колективістських відносин, є основним чинником формування громадської сутності особистості, розвитку її індивідуальності.

Мета статті – дослідити й проаналізувати педагогічну спадщину про створення колективу, можливості використання теорії колективу А. Макаренка та В. Сухомлинського в сучасних умовах.

Є. Аркін, П. Блонський, Н. Іорданський розуміли виховний колектив як мету виховних зусиль педагогів. Ці ідеї втілювалися в практиці дитячих закладів С. Рівеса, В. Сороки-Росинського, Н. Шульмана, С. Шацького і особливо А. Макаренка, який сформулював основні принципи і методи управління колективом. Ідеї А. Макаренка розвивали Ф. Брюховецький, Т. Коннікова, В. Сухомлинський. І. Бех, А. Куракін, Х. Лейметц, Л. Новікова дитячий колектив характеризують як соціально-педагогічну систему [1–11].

Одним із найважливіших завдань кожної дитини є налагодження соціальних відносин, оскільки вони є невід'ємною складовою людського життя. Більшість дітей налагоджує дружні відносини з однолітками природним шляхом. Однак деяким дітям у цій справі доводиться допомагати шляхом створення відповідних умов. В об'єднаннях за інтересами діти легше вступають у нормальні соціальні й дружні відносини, де вони цінуються та заохочуються. Викладачі регулярно створюють умови для розвитку позитивних соціальних відносин дітей.

В об'єднаннях за інтересами дітям прищеплюються трудові навички з урахуванням їх інтересів. Я. Коменський стверджував, що з кожної людини можна зробити людину. Але для того, щоб людина стала людиною, її треба виховувати. Роль одного з таких “вихователів” виконує творчий колектив [1, с. 58].

Над ідеєю використання дитячої спільноти у вихованні особистості через “дух товариства”, “корпоративний дух” замислювалися М. Пирогов,

Л. Толстой, К. Ушинський та ін. К. Ушинський надавав одну із провідних ролей у вихованні й навчанні колективу. Шляхами й умовами формування характеру він називає діяльність і цілеспрямовану працю, свободу і самостійність, активність та ініціативність, дисципліну, традиції, перешкоди та їх подолання. Е. Дюркгейм розумів роль об'єднань за інтересами як середовище виховання й становлення моральних сил особистості.

П. Блонський, Н. Крупська, А. Луначарський, А. Макаренко С. Шацький та інші взяли на озброєння принцип соціалістичного колективізму, поклавши його в основу організації дітей та процесу їх виховання з метою створення умов для всебічного та гармонійного розвитку особистості [2, с. 65]. Колектив став цікавити їх як виховна сила. Педагоги показали шляхи педагогічного втручання в соціально-педагогічні процеси, що виникали та відбувалися в об'єднаннях за інтересами (формування громадської думки, розвиток самоврядування, формування почуття товарищескості тощо). Але вони розглядали дитячі спільноти як закриті соціуми.

С. Шацький визначив ознаки сформованого дитячого колективу: єдність педагогів і дітей, подолання бар'єра між ними, нейтралізація аморального в колективі, боротьба за позитивні правила життя, за самоврядування без покарань, напружене бадьоре життя дітей, підпорядкованість режиму і наповненість змістом – працею, самообслуговуванням, грою, мистецтвом та спортом.

В. Сорока-Росинський відкрив школу для “занедбаних” дітей. Він перетворив процес навчання в захопливий та казковий сюжет, створив атмосферу потягу до знань, колективного творчого пошуку.

Концепція А. Макаренка сформувалася як теорія стадій розвитку дитячого колективу.

В. Сухомлинський уперше розробив педагогічну технологію ідеї “школи самореалізації особистості”, показав, що особистості вчителя та учнів розкриваються як у дитячому колективі, так і поза ним. Кожен учень – член колективу – не втрачає своїх неповторних якостей як особистість, не розчиняється в колективі [3, с. 114].

І. Іванов урахував колективні відносини. Формування об'єднання за інтересами повинне проходити з урахуванням психологічної сумісності його членів [4].

А. Лутошкін дає образний опис етапів розвитку колективу: “Піщаний розсип”, “М'яка глина”, “Мерехтливий маяк”, “Червоне вітрило”, “Палаючий смолоскип” [5, с. 41–42].

Л. Уманський вказує, що поетапний розвиток об'єднань за інтересами здійснюється завдяки розвитку змісту моральної спрямованості об'єднання за інтересами і організаційної єдності [4].

А. Донцов виділяє три етапи в розвитку колективу: підготовчий; організаційний; етап нормальної, стабільної життєдіяльності [2].

У працях Л. Новікової розглянуто шляхи управління дитячим колективом як інструментом усебічного розвитку дитини. Л. Новікова звернула увагу на подвійну природу дитячого колективу: з одного боку, він є

об'єктом педагогічної діяльності; з іншого – явищем, яке розвивається спонтанно, що відображено у вільному спілкуванні дітей один з одним [6].

В основі нових підходів відзначаємо визнання педагогами самоцінності кожної особистості в дитячому колективі, розуміння ролі колективних відносин і співпраці у створенні перспективи індивідуального зростання і становлення суб'єктивної позиції у взаємодії з оточенням.

А. Макаренко обґрунтував взаємозв'язок виховання і вивчення особистості дитини, колективу й особистості, навчання та виховання; показав співвідношення педагогіки з іншими науками, розкрив шляхи узгодження шкільного, сімейного і позашкільного виховання. Проблемі створення гармонії суспільного і особистого інтересу у вихованні А. Макаренко присвятив багато років педагогічної діяльності. Модель учнівського колективу, створена А. Макаренко, – це колектив, який виникає на основі спільної діяльності та спільних цілей, чіткої демократії життя дітей. “Колектив учителів і колектив дітей, – це не два колективи, а один колектив, і перш за все колектив педагогічний” [9, с. 244]. Високий динамізм життя колективу, тісні зв'язки між його членами, відкрите, демократичне обговорення всіх питань на загальних зборах, в органах учнівського самоуправління поступово стають запорукою здорової громадської думки; періодична заміна активу, рівні вимоги до кожного й обов'язковий звіт про роботу перед колективом. Завдяки А. Макаренку в теорію виховання ввійшли такі методи виховання, як: організація колективу, формування громадської думки, поєднання поваги з вимогливістю, створення позитивних традицій, використання змагання розумних і мотивованих видів заохочень. В основу виховання колективу й особистості А. Макаренко ставив колективну працю, органічно поєднану з навчанням, грою, змаганням. Центральне місце в його системі відводиться поєднанню повноцінної середньої освіти з продуктивною працею на технічно добре обладнаній базі. Дитячий колектив розвивається і рухається, якщо перед ним є загальна мета, яку всі члени колективу сприймають як життєво важливу перспективу, заради якої вони вступають у спілкування, об'єднують всі зусилля, долають труднощі [10].

Засобом згуртування об'єднань за інтересами є формування традицій, бо ніщо так не зміцнює колектив, як традиція. Особливо важливі так звані “традиції щоденного вжитку” – дотримання певних правил поведінки в повсякденному житті, почуття обов'язку, честі, гордості за колектив, його успіхи в навчанні та праці. Сприяє згуртуванню об'єднань за інтересами обґрунтований А. Макаренко принцип паралельної дії – вимога до вихованця ставиться не прямо, а через колектив, коли відповідальність за кожного члена покладається на колектив і його самоврядування. Об'єднують колектив цікаві конкретні справи, що потребують узгоджених дій його членів. Якщо учні самі знайшли предмет праці, вони розподіляють обов'язки між собою, охоче займаються конкретною ділянкою роботи, переживають радість від досягнутих успіхів.

Продумана організація дозвілля учнів – колективні відвідування кіно, театру, організація екскурсій, турпоходів, підготовка та проведення

свят і вечорів відпочинку – допомагає об'єднати учнів у повноцінний колектив. На згуртованості учнівського колективу позитивно позначається і згуртованість у діяльності педагогів, єдність вимог до творчого об'єднання.

В. Сухомлинський зробив вагомий внесок у розуміння механізму, психолого-педагогічної суті впливу об'єднання за інтересами на особистість дитини. Як і А. Макаренко, він вважав, що об'єднання за інтересами в духовному житті, у вихованні школярів відіграє значну й своєрідну роль. “Життя і праця в колективі є школою становлення буквально всіх рис особистості. Від того, які ідеї лежать в основі трудових, духовних, морально-етичних взаємин між членами колективу як людської спілки, залежить становлення понять і уявлень особистості про добро і зло, про обов'язок і справедливість, честь і гідність” [7, с. 150]. Вплив об'єднання за інтересами на особистість В. Сухомлинський розглядав як серйозну проблему виховної роботи, адже, будучи дуже складною взагалі, з духовним розвитком особистості ускладнюється ще більше через багатогранність і різноманітність відносин між дітьми [7, с. 347]. Для характеристики цих відносин педагог уперше ввів поняття “доторкання людини до людини”. Саме через ці “доторкання” колектив впливає на особистість. “Життя колективу – це тисячі й тисячі найнесподіваніших і найтонших доторкань людини до людини: серця до серця, думки до думки, радості до горя, радості до радості, щастя до сум'яття й безнадії... Тому так важливо, щоб ці “доторкання” творили красу, а не завдавали людям болю” [7, с. 467]. Важливою умовою реалізації виховної ролі цих “доторкань” є знання прихованого механізму їх впливу в процесі спілкування дітей.

Розробляючи проблему “колектив – особистість – виховання – самовиховання”, поглиблюючи розуміння взаємозалежності виховного потенціалу колективу від вихованості кожної особистості, з позиції гуманізму велике теоретичне значення має така думка педагога: “Особистість і колектив – це дві сторони однієї медалі. Без виховання особистості не може бути й мови про колектив як про виховну силу, а виховання особистості немислиме без самовиховання. У широкому розумінні поняття виховання я уявляю собі як гармонію виховання колективу й виховання особистості, а у вихованні особистості одна з провідних мелодій належить самовихованню” [8, с. 101]. На відміну від своїх попередників, які більшою мірою досліджували механізми зовнішнього характеру (спілкування, відносини, становище особистості в колективі), В. Сухомлинський розглядав переважно внутрішні механізми, виступав за право особистості як суб'єкта виховного процесу критикувати свій колектив. “Старший школяр глибше усвідомлює свій обов'язок уже не тільки перед певним колективом, а перед суспільством. Це дає йому можливість критично підходити до оцінки не лише особистої діяльності, а й діяльності колективу: в окремих випадках він може бачити, що колектив повинен наполегливіше йти до серйозної мети, до вищих інтересів” [7, с. 291]. Педагог відповідно до потреб часу і згідно з об'єктивними закономірностями розвитку особистості вважає дитячий ко-

лектив тільки одним із чинників впливу на неї, що зумовлено потребою її всебічного розвитку. Отже, визнаючи можливість “мудрої влади” колективу над особистістю, В. Сухомлинський виступає проти його цілковитої влади. “Людина – невичерпне ціле (моральне, інтелектуальне, емоційне, естетичне, творче), і знайти форми розкриття, вираження, розвитку цього цілого тільки в одному колективі через обмежені можливості організації відносин між членами цього колективу – завдання нездійсненне” [8, с. 566].

У процесі різних видів діяльності в дитячому колективі встановлюються міжособистісні зв'язки і відносини: конформізм, гармонія, нонконформізм. У кожному з цих загальних варіантів виділяється безліч ліній відносин, наприклад: колектив відмовляється від особистості; особистість ігнорує колектив; співіснування за принципом невторчання та ін. На думку В. Сухомлинського, висока виховна ефективність відносин між особистістю і колективом досягається, якщо “це гуманні, людські взаємини між учнями, між вихователями і вихованцями, і на цій основі єдині поняття про добро і зло” [8, с. 343]. Вагому роль у вихованні особистості в колективі відіграє громадська думка. Критика допомагає позбутися недоліків у поведінці, запобігти можливим негативним вчинкам. Справедлива, доброзичлива критика спонукає порушника до роздумів та усвідомлення неправомірності своєї поведінки, до самокритичності.

Найефективнішою формою організації дитячого дозвілля, на нашу думку, є колективна творча справа, яку умовно поділяють на: експромт (пісні, ігри, концертні номери, бесіди тощо); малу творчу справу; велику творчу діяльність.

Необов'язково творчі завдання повинні бути складними, головне створити невимушену атмосферу, пізнати один одного і свої власні здібності. Водночас цей вид діяльності за умови його всебічної продуманості має достатнє пізнавальне значення, стає джерелом корисної інформації для дітей. Варто зазначити, що творчі завдання потребують обов'язкового підбиття підсумків після завершення їх виконання: організація виставки творчих робіт, проведення анкетування, обмін пам'ятками і подарунками, складання колективних листів, послань та ін.

Колективні творчі справи – це, перш за все, повноцінне життя вихователів і вихованців і водночас їх спільна боротьба за покращення навколишнього життя. У цьому житті, в цій боротьбі педагоги виступають як старші друзі дітей, діють разом із ними. Постійна багатобічна турбота один про одного, про свій колектив, про оточуючих людей, про далеких друзів; пошук кращих засобів цієї турботи, все більш чітка організація свого життя, різноманітних справ на користь і радість своєму колективу та іншим людям – це об'єднує вихователів і вихованців. І чим багатша цілеспрямованість, організованість спільного життя, тим ефективніший той багатосторонній виховний процес, який іде “по ходу”, в глибині цього життя: і виховні дії педагогів (прямі та опосередковані, відкриті й таємні), і взаємний вплив самих вихованців один на одного, і самовиховання старших і молодших [7].

Виховний вплив колективу на його членів посилюється шляхом розумного поєднання педагогічного керівництва зі створенням умов для вияву вихованцями самостійності, ініціативи, самодіяльності, якщо колектив дбає про утвердження відносин співпраці викладача й учнів. У таких колективах ролі його учасників адекватні їх можливостям, контроль за їх діяльністю переростає у самоконтроль, а сам колектив терпляче ставиться до недоліків його членів. Важливо забезпечити своєчасне педагогічне втручання у формування відносин між членами колективу, створення тимчасових об'єднань з переведенням до них вихованців, у яких не склалися нормальні відносини в первинному колективі, змінюваність характеру і видів колективної діяльності, що дає змогу залучати учнів до нових відносин.

Висновки. Таким чином, необхідно зберегти все найкраще, що виправдало себе у виховній практиці розвитку об'єднань за інтересами: головною метою формування та діяльності дитячого колективу є особистість, її здібності, інтереси, потреби, розкриття творчого потенціалу; зберегти й розширити реальні права дитини у шкільному колективі; забезпечити свободу вибору дитиною світоглядних, політичних, релігійних поглядів, її незалежність від офіційних шкільних орієнтирів; фундаментом колективістського виховання є створення в дитячому колективі системи гуманних відносин, які забезпечують гідне місце кожної особистості, увагу і повагу до її думок, проблем, турбот; забезпечити свободу кожної особистості в колективі, передбачаючи і певні обмеження, необхідні для його нормального функціонування; важливою ознакою та умовою успішного розвитку колективу є визнання спільної творчої діяльності, спільного творення добра, піклування про навколишній світ, про іншу людину.

Список використаної літератури:

1. Левківський М.В. Історія педагогіки : підручник / М.В. Левківський. – 2-ге вид., доп. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 376 с.
2. Коротов В.М. Общая методика учебно-воспитательного процесса : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов / М.В. Коротов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
3. Кузь В.В. Педагогіка В.О. Сухомлинського – педагогіка ХХІ століття / В.В. Кузь // Педагогіка і психологія : науково-теоретичний та інформаційний журнал Академії педагогічних наук України. – 2000. – № 1. – С. 113–120.
4. Пехота О.М. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін. – К. : А.С.К., 2002. – 255 с.
5. Лутошкин А.Н. Эмоциональная жизнь детского коллектива / А.Н. Лутошкин. – М. : Знание, 1978. – 48 с.
6. Новикова Л.И. Педагогика детского коллектива / Л.И. Новикова. – М. : Педагогика, 1978. – 144 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К., 1976. – Т. 1. – 640 с.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К., 1976. – Т. 2. – 655 с.
9. Макаренко А.С. Методика виховної роботи // А.С. Макаренко. – К., 1990. – 368 с.
10. Макаренко А.С. О ценности изучения человека : собр. соч в 7 т. // А.С. Макаренко. – М. : АПН РСФСР, 1958. – Т. 5. – 376 с.

11. Бех І. Колектив як чинник створення унікальної ситуації виховання особистості / І. Бех // Директор школи. – 2002. – № 6. – С. 8.

Приходченко К.И., Горпинченко Г.В. Влияние наследия В. Сухомлинского и А. Макаренко на воспитание личности

В статье рассмотрена проблема влияния творческого коллектива на развитие личности. Особенное внимание уделяется воспитательной деятельности как творческому процессу, целью которого является усовершенствование форм и методов развития ребенка.

Ключевые слова: воспитание, личность, работа, коллектив.

Prykhodchenko K., Horpynchenko H. Effect of heritage of V. Sukhomlinsky and A. Makarenko on the education of the individual

In article the problem of influence of creative collective is considered on Development of the person. The special attention is spared educate activity as to the creative process, that has for an object improvement of forms and methods of development of children of the child.

Key words: education, the person, work, collective.